

مهارت‌های پیشگیری از سقط جنین در سند جوانی جمعیت و فرزند آوری : از منظر قرآن و علوم

عباسعلی واشیان^{۱*}، زهرا سیدی نیا^۲

چکیده

زمینه، بیان مسئله و هدف: سقط جنین، به معنای پایان یافتن بارداری در هر مرحله‌ای است که زندگی نوزاد در جریان است. سقط جنین از دغدغه‌های مهم خانواده‌ها و زوج‌های در انتظار فرزند است که با وجود پیشرفت روزافزون علم و تجربه پزشکی، متأسفانه روزبه‌روز بر تعداد آن افزوده می‌شود. در حال حاضر حدود ۴۲ میلیون سقط جنین سالانه در دنیا و حدود ۵۰۰۰۰۰ سقط سالانه در ایران اتفاق می‌افتد که حدود یک‌سوم کل تولدهاست. سقط جنین پیامدها و آسیب‌های مخربی برای زوجین به‌ویژه مادران در جسم، روح و روان و حتی در تعاملات اجتماعی در بردارد. یکی از مهم‌ترین مباحث در سقط جنین، مهارت‌های پیشگیری از سقط جنین در سند جوانی جمعیت از منظر قرآن، احادیث و علوم است تا با نگاه کاربردی و مهارتی، راه کارهای پیشگیری و مراقبت معنوی برای پیشگیری از سقط جنین را فراهم نماید.

روش تحقیق: پژوهش حاضر یک پژوهش توصیفی - تحلیلی با رویکرد مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن و علوم است که با استفاده از روش کتابخانه‌ای اسنادی با استفاده از قرآن کریم، احادیث، بانک‌های اطلاعاتی نظیر جامع التفاسیر و جامع الاحادیث و پایگاه‌های اطلاعاتی مجلات ISI، Magiran، ISC، Noormags و ... انجام شده است.

یافته‌ها: طبق آیات قرآن کریم و احادیث و علوم، توجه به مهارت‌های پیشگیری از سقط جنین و رعایت آداب فرزند آوری در پرورش جنین سالم و نسل جوان، نقش کلیدی ایفا می‌کند؛ انتخاب همسر، انعقاد نطفه، حفظ جنین و به‌دنیآوردن نوزاد سالم، از آن جمله است که در صورت توجه به آن‌ها، از سقط جنین پیشگیری خواهد شد.

نتایج: با استفاده از راه کارهای علمی و دینی مبتنی بر قرآن، احادیث و علوم می‌توان الگوهای جدید و نوآورانه پیشگیری از سقط جنین در سند جوانی جمعیت را دنبال نمود و از آثار بحران سقط جنین پیشگیری نمود.

کلیدواژه‌ها: پیشگیری، سند جوانی جمعیت، سقط جنین.

۱. *نویسنده مسئول: فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، گروه روان، تهران، ایران؛ دانشگاه بین‌المللی المصطفی (ص)، دانشکده قرآن و حدیث، گروه قرآن و علوم (بهداشت و سلامت)، قم، ایران؛ دانشگاه علوم پزشکی قم، دانشکده پزشکی، گروه توسعه فناوری سلامت، sadra251@gmail.com، sa.nasimi@cfu.ac.ir
۲. دانشگاه پیام نور، گروه الهیات و معارف اسلامی، ارومیه، ایران و کارشناسی ارشد زبان انگلیسی zahrasedinia@gmail.com

مقدمه

سقط جنین (Abortion)، به معنی از دست رفتن محصول حاملگی (جنین یا رویان) قبل از هفته ۲۰ بارداری است ولی در واقع هرگونه پایان حاملگی در سه ماهه اول بارداری و از منظر دینی به هرگونه از دست رفتن جنین گفته می‌شود. سقط جنین، به معنای پایان یافتن بارداری در هر مرحله‌ای است که زندگی نوزاد در جریان است اگرچه غالباً به لحاظ فنی و تخصصی، خاتمه یافتن بارداری به واسطه جراحی یا خارج کردن جنین یا رویان از رحم قبل از آنکه قادر به ادامه حیات باشد را سقط جنین گفته‌اند. مرگ جنین اگر به صورت خودبه‌خود رخ دهد به آن سقط خودبه‌خودی (ناخواسته) می‌گویند.

در کشورهای توسعه‌یافته، حال سقط جنین ناسالم که توسط فردی بدون آموزش مناسب یا خارج از محیط‌های پزشکی انجام می‌شود، سالانه حدود ۷۰ هزار مرگ مادر و ۵ میلیون معلول، بجا می‌گذارد. سالانه حدود ۴۲ میلیون سقط جنین اتفاق می‌افتد که ۲۰ میلیون آن‌ها به شکلی ناسالم انجام شده است. (۱) ۴۰ درصد زنان باردار جهان از داشتن امکانات درمانی مناسب برای سقط جنین محروم هستند. (۲) از حیث جهانی، سوگند دانشجویان پزشکی در یونان باستان، آن‌ها را از انجام سقط جنین منع می‌کرد. در مسیحیت، پاپ (۱۵۸۵-۹۰ م) سقط جنین بدون در نظر گرفتن اینکه در چه مرحله‌ای از حاملگی باشد، قتل محسوب می‌شد (۳). کلیسا به صورت سرسختانه‌ای با سقط جنین تا قرن ۱۹ برخورد کرد (۴). سقط جنین در اسلام زشت و از حرام محسوب شده است. (۵) در محدوده خاورمیانه و شمال آفریقا، سقط جنین به شدت محدود یا ممنوع شده است. زنانی که به نژاد آلمانی داشتند، از سقط جنین منع می‌شدند. (۶) سقط جنین به‌عنوان شایع‌ترین شکل ازدست‌داده زود هنگام بارداری تقریباً در یک مورد از هر ۶ بارداری اتفاق می‌افتد که از گسترده‌ترین مشکلات زنان و زایمان به شمار می‌رود (۷). فراوانی آن در جهان ۱۵٪ تخمین

زده می‌شود (۸-۹).

سقط جنین به دو نوع سقط خودبه‌خودی و سقط عمدی است. سقط خودبه‌خودی، شایع‌ترین عارضه حاملگی است (۱۰) و به ختم خودبه‌خودی حاملگی قبل از اینکه جنین به سن حاملگی قابل حیات برسد، اطلاق می‌شود (۱۱). سازمان جهانی بهداشت به ازدست‌داده جنین قبل از هفته ۲۲ سقط خودبه‌خودی می‌گوید. در آمریکا به ازدست‌داده جنین قبل از هفته ۲۰ بارداری سقط خودبه‌خودی گفته می‌شود (۱۲). در مقابل آن، سقط عمدی و ارادی است که ازدست‌داده غیرطبیعی جنین است که توسط خود زن یا فرد دیگری و با روش‌های مختلف انجام می‌شود (۱۳).

به دنیا آوردن فرزندی سالم آرزوی هر پدر و مادری است. امروزه مادران باردار زیادی وجود دارند که بدون هیچ علت پزشکی، دچار سقط شده و از نعمت مادر بودن محروم مانده‌اند. باروری با ارزش والا در صورت شکست با سقط موجب بروز مشکلاتی مثل افسردگی (۱۴-۱۵)، اضطراب (۱۶-۱۴)، گاهی استرس‌های احساسی شدید (۱۷)، خودکشی (۱۵-۱۴)، اعتیاد به مواد مخدر (۱۴)، اختلال وسواسی- اجباری و عدم تعامل در نیازهای زن‌شویی (۱۵) می‌شود همچنین کیفیت زندگی و عملکرد فیزیکی- احساسی و اجتماعی در چنین مادرانی ضعیف‌تر از جمعیت طبیعی بوده است (۱۸).

1) سبب‌شناسی علل بروز سقط جنین

از جمله عواملی که باعث سقط جنین می‌شود، تغذیه نامناسب، مصرف برخی داروها و ضربه است. تغذیه نامناسب در دوران بارداری باعث ضعف مادر شده و تأخیر در رشد داخل رحمی، سقط جنین، زایمان زودرس به‌خصوص وزن کم در زمان تولد، ابتلا به بیماری‌هایی از جمله دیابت غیر وابسته به انسولین، بیماری‌های کلیوی، پرفشاری خون و سایر بیماری‌های وابسته به قلب و عروق را به همراه دارد (۱۹). در برخی تحقیقات به نقش آنتی‌بادی‌های ضد تیروئید (۲۰) و مصرف داروهای ضد

اعلامیه ژنو (مصوب ۱۹۴۸) عالی‌ترین احترام برای زندگی بشر از زمان انعقاد نطفه قائل شده است (۲۸). طبق بند ۳ ماده ۹۱ منشور حقوق خانواده در اسلام، عقیم نمودن مردان و زنان، برداشتن رحم و سقط جنین به دلایل غیر طبی حرام است. در ماده ۹۵ به حق زندگی، ماندن و رشد اشاره نموده است؛ اینکه هر کودکی از زمانی که نطفه تشکیل می‌شود، حق برخورداری از زندگی، ماندن و رشد دارد؛ سقط جنین حرام است مگر آنکه مادر در معرض خطر باشد؛ جنین باید از توجه بهداشتی و تغذیه مناسب بهره‌مند باشد؛ هرگونه آسیب‌رسانی به جنین حرام و هر کس که اقدام به این کار کند، طبق شرع مشمول مجازات می‌شود (۲۹).

جنینی که دارای روح بوده و حیات انسانی دارد از نظر فقهای مسلمان و خاصه شیعه، یک انسان است و با سقط، بعد از دمیده شدن روح (ولوج)، قتل نفس محسوب می‌شود. اجماع فقها و حقوقدانان بر پرداخت غرامت و جریمه یا اُرش است. فقها، سقط قبل از دمیده شدن روح را فقط در اضطرار و استثنای به خطر افتادن جان مادر، جایز می‌دانند.

2) مهارت‌های پیشگیری از سقط جنین

از جمله این مهارت‌ها موارد ذیل است:

۲/۱) مهارت توجه به هدفمندی خلقت انسان

خداوند متعال در آیات ۱۲ تا ۱۴ سوره مؤمنون به مراحل آفرینش و تکامل جنین و بزرگی خداوند در خلقت و روزی دادن به او اشاره نموده و می‌فرماید: «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِّنْ طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نَظْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ؛ ثُمَّ خَلَقْنَا النَّظْفَةَ عِلْقَةً فِخْلِقِنَا الْإِلْقَةَ مِضْغَةً فِخْلِقِنَا الْمِضْغَةَ عِظَامًا فِكِسْوْنَا الْعِظَامَ لِحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فِتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ» «و همانا ما آدمی را از گل خالص آفریدیم. سپس او را نطفه‌ای در قرارگاه مطمئن [رحم] قرار دادیم؛ سپس نطفه را به صورت علقه [خون بسته] و علقه را به صورت مضغه [چیزی شبیه گوشت

صرع در بروز سقط جنین اشاره شده است (۲۱). بروز رفتارهای تکانشی و خشم‌های پراکنده، استرس، احساس درماندگی، احساس بی‌ارزشی و بی‌کفایتی، اضطراب و تشویش به‌ویژه در درمان‌های طولانی و ناموفق با باورهای منفی نسبت به خود، نگرانی در مورد جذابیت جنسی، احساس طردشدگی، نگرانی شدید و کاهش عزت‌نفس از مشکلات روانی هستند که محققین گزارش نموده‌اند (۲۲). از جمله علل اجتماعی بروز سقط جنین، زندگی صنعتی، نگاه درجه‌دو به زندگی خانوادگی و اولویت پیدا نمودن شغل و تحصیل و حتی نقش سربریتی‌ها، ورزشکاران، بازیگران و هنرمندان در الگوسازی می‌تواند باشد (۲۳).

از حیث اقتصادی، برخی از والدین به دلایل بالا بودن هزینه‌ها، وضعیت اقتصادی پایین، فقر، از عهده مخارج فرزند جدید برنیامدن، از دست دادن شغل، نداشتن اعتماد و تضمین به درآمدهای شغلی، حتی تجملات و هزینه‌های نابجا از آوردن فرزند خودداری می‌کنند (۲۴) درحالی‌که خالق انسان در آیات ۳۱ تا ۳۳ سوره اسرا و آیه ۱۵۱ سوره انعام، سقط جنین در هر مرحله‌ای را صحیح ندانسته و از پدر و مادر مهربان‌تر، انسان‌ها را از این کار ناشایست بر حذر داشته و این کار را خطایی بزرگ برشمرده است. خدا خود متضمن رزق و روزی انسان و فرزندان اوست.

از حیث حقوقی، اولین بار در منشور ملل متحد (۱۹۴۵)، محافظت از جنین در مقابل سقط آمده است. ماده ۵۵ این منشور، احترام جهانی و مؤثر حقوق بشر و آزادی‌های اساسی را برای همه بدون تبعیض از حیث نژاد، جنس، زبان یا مذهب بیان می‌کند. در اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸) طبق ماده ۲، ۳، ۶ و ۷ آمده است شأن ذاتی و حق زندگی (حیات) تمامی انسان‌ها از هر رنگ و جنس و نژاد اعم از قوی و ضعیف، کوچک و بزرگ، به‌طور یکسان باید تحت حمایت قانون قرار گیرند و شدت و ضعف توان آدمی بر این امر مؤثر نیست (۲۷-۲۵). در

جوییده شده] و مضغه را به صورت استخوان‌هایی درآوردیم؛ و بر استخوان‌ها گوشت پوشاندیم؛ سپس آن را آفرینش تازه‌ای دادیم؛ پس بزرگ است خدایی که بهترین آفرینندگان است!». تعبیر از رحم، به «قرار مکین» (قرارگاه امن و امان) اشاره به موقعیت خاص رحم در بدن مادر و حفاظت خداوند از این موجود زنده به واسطه مادر دارد؛ ستون فقرات و دنده‌ها، استخوان نیرومند لگن خاصره و پوشش‌ها و پرده‌های متعدد شکم و حفاظتی که با دست‌ها فراهم می‌شود (۳۰). خداوند در آیه ۲۹ سوره فجر می‌فرماید «فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَ نَفَخْتَ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَفَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» (پس چون آن فرد را معتدل بیاراییم و در آن از روح خویش بدمیم هم از جهت روح الهی بر او سجده کنید).

۲/۲) مهارت عدم گناه والدین
تعیین نقش ارزنده والدین در سرنوشت فرزندان در آیه ۳۰ سوره شوری آمده است که: «وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ» «هر مصیبتی به شما برسد، به خاطر اعمالی است که انجام داده‌اید و بسیاری را نیز عفو می‌کند». امیرالمؤمنین علی «علیه السلام» فرمود: «فِي الْمَرَضِ يُصِيبُ الصَّبِيَّ، كِفَاؤَهُ لَوَالِدَيْهِ» «مريضی کودک، کفاره گناهان پدر و مادرش است (۳۱)». امام صادق «علیه السلام» فرمود: «هر کسی که به انسانی ظلمی کند، به سبب آن ظلم نقصانی در خودش یا مالش یا فرزندش ایجاد شود» (۳۲). امیرالمؤمنین علی «علیه السلام» فرمود: «مَا مِنَ الشَّيْءِ عِنْدَ يَقَارِفِ أَمْرًا نَهَيْنَاهُ عَنْهُ فَيَمُوتُ حَتَّى يُتْلَى بَبَلِيَّةٍ تَمَحُّصُ بِهَا ذُنُوبُهُ إِمَّا فِي مَالٍ أَوْ فِي وُلْدٍ وَ إِمَّا فِي نَفْسِهِ حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مَا لَهُ ذَنْبٌ وَ إِنَّهُ لَيُنْقَى عَلَيْهِ الشَّيْءُ مِنْ ذُنُوبِهِ فَيُشَدُّ بِهِ عَلَيْهِ عِنْدَ مَوْتِهِ» «اگر بنده‌ای از شیعیان، گناهی که ما او را از آن نهی کرده‌ایم مرتکب شود، قبل از اینکه از دنیا برود به یک گرفتاری مبتلا می‌شود که گناهانش به وسیله آن گرفتاری پاک گردد. [این گرفتاری] یا در مال و یا در فرزند و یا در خودش [ظاهر] می‌گردد تا هنگامی که خداوند را ملاقات کند، برایش گناهی نباشد و اگر گناهی از

وی باقی مانده باشد، هنگام مرگ بر وی سخت گرفته می‌شود تا گناهانش آمرزیده گردد» (۳۳).

۲/۳) مهارت توجه به نقش شیطان در سقط جنین
عامل اصلی گناهان انسان، علاوه بر نفس اماره، شیطان است و در مسیر هدایت مانع ایجاد می‌کند و هیچ‌گونه خیری برای دیگر موجودات ندارد (۳۴). در سوره نور، آیه ۲۱ می‌خوانیم: «لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَ مِنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَ الْمُنْكَرِ» «دشمنی آشکار شیطان این است که شمارا به فساد، فحشا و ترویج آن دستور می‌دهد». در سوره انعام، آیه ۱۴۲ آمده است: «إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ». جلوه‌دادن، آسان‌سازی و کوچک‌نمایی گناهان بزرگ و زمینه‌سازی برای ارتکاب آن از طریق ظاهر کردن کار زشت در نمایی زیبا، همراه با ایجاد آرزوهای طولانی در انسان، از روش‌های مرموز شیطان است؛ در سوره محمد، آیه ۲۵ می‌خوانیم: «إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدَوْا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَ أَمْلَىٰ لَهُمْ» «شیطان اعمال کسانی را که بعد از آشکار شدن راه هدایت، مرتد شدند و بازگشتند، در نظرشان بیاراست و در گمراهی نگاهشان داشت».

در نگاه وحی، انسان آن‌چنان ارزشمند است که در اعطای فرزند به او آن واژه «هبه» یا «هدیه» به کاررفته است. هبه بودن جنین از همان لحظه لقاح است و مراحل رشد جنین تفاوتی در اطلاق هبه ندارد. در نتیجه از همان لحظات اولیه که لقاح صورت می‌گیرد و تخمک بارور می‌شود، بر آن واژه «هبه» صدق می‌کند و نابود کردن آن به خصوص با توجه به اینکه بخشی از سوی خداوند متعال است، ناسپاسی به درگاه خالق و امری غیراخلاقی است (۳۵). طبق آیه ۳۲ سوره مائده هرگونه آسیب به جنین، گناهی بزرگ و کشتن یک انسان برابر با کشتن تمام انسان‌هاست «مَنْ أُجْلِذَ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مِنْ قَتْلِ نَفْسٍ بَغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَ مَنْ أَجْبَاهَا فَكَأَنَّمَا أَجْبَأَ النَّاسَ جَمِيعًا وَ لَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا

بِالْبَيْنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعِدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لِمُسْرِفُونَ» (به همین جهت، بر بنی اسرائیل مقرر داشتیم که هرکس، انسانی را بدون ارتکاب قتل یا فساد در روی زمین بکشد، چنان است که گویی همه انسان‌ها را کشته و هرکس، انسانی را از مرگ رهایی بخشد، چنان است که گویی همه مردم را زنده نموده است و رسولان ما، با دلایل روشن برای ارشاد آن‌ها آمدند اما بسیاری از آن‌ها، پس از آن در روی زمین، تعدی و اسراف نمودند). در آیه ۱۲ سوره ممتحنه هم می‌خوانیم: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنِكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِهْتَانٍ يَفْتَرِيهِنَّ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعَصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَعْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (ای پیامبر! هنگامی که زنان باایمان نزد تو آیند تا [بر پایه این شرایط] با تو بیعت کنند که چیزی را با خدا شریک نگیرند و دزدی نکنند و مرتکب زنا نشوند و فرزندان خود را نکشند و طفل حرام‌زاده خود را به‌دروغ و افترا به شوهرانشان نبندند و در هیچ کار پسندیده‌ای از تو سرپیچی نکنند، با آنان بیعت کن و از خدا برای آنان آمرزش بخواه زیرا خدا بسیار آمرزنده و مهربان است).

۲/۴) مهارت توجه به خدا، به‌عنوان روزی دهنده جنین روزی انسان به دست خداست. در آیه ۳۱ سوره اسرا می‌خوانیم: «لَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حِسْبَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا» (هرگز فرزندان خود را از ترس فقر به قتل مرسانید (زنده‌به‌گور مکنید) که ما رازق آن‌ها و شما هستیم، زیرا این قتل فرزندان بسیار گناه بزرگی است). برخی که به خاطر نگرانی از افزایش جمعیت و کمبودهای اقتصادی، سقط جنین را مجاز می‌دانند، گرفتار نوعی جاهلیت شده‌اند (۳۶) در روایتی از اسحاق بن عمار می‌خوانیم که می‌گوید: «الْمَرْأَةُ تَخَافُ الْجَبَلَ فَيَتَشَرَّبُ الدِّوَاءَ فَيُلْقِي مَا فِي بَطْنِهَا فَيَقَالُ لَا فِقْلَتِ إِنَّمَا هُوَ نِطْفَةٌ قَالَ إِنَّ أَوَّلَ مَا يُخْلَقُ نِطْفَةٌ» (۳۷). از امام کاظم «علیه‌السلام» سؤال کردم: زنی از

ترس اینکه صاحب فرزند شود، اقدام به خوردن دارو می‌نماید و بر اثر آن، جنین ساقط می‌شود؟ حضرت «علیه‌السلام» فرمود: نباید چنین کاری انجام دهد. وی می‌گوید: عرض کردم، آنچه زن در رحم دارد، در حدِ نطفه است. حضرت «علیه‌السلام» فرمود: «اولین مرحله خلقت انسان، نطفه است» (۳۸). بکر بن صالح از اصحاب امام کاظم «علیه‌السلام» می‌گوید: نامه‌ای به امام نوشتم که حدود پنج سال است که از طلب بچه خودداری کرده‌ام و این بدان سبب است که همسرم از این کار ناخشنود است و می‌گوید تربیت و نگهداری فرزندان به علت کمبود مالی مشکل است. نظر شما چیست؟ امام «علیه‌السلام» در پاسخ به من نوشت: «إِلَيَّ اطْلُبِ الْوَلَدَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَرْزُقُهُمْ» (۳۹) «در پی فرزند باش زیرا روزی آن‌ها را خداوند عزوجل می‌دهد». پیامبر اکرم «صلى الله عليه وآله» فرمود: «تناكحوا تناسلوا تكثروا فاني اباهي بكم الامم يوم القيمة و لو بالسقط» (۴۰) «ازدواج کنید، نسل پیدا کنید، زیاد شوید پس همانا من در روز قیامت به شما اتمم افتخار می‌کنم اگر چه [ناخودآگاه] سقط شده باشد».

۲/۵) مهارت آرامش

آرامش، گمشده زندگی امروزی و رشد عرفان‌های کاذب و نوظهور، مصرف روزافزون مواد مخدر و قرص‌های آرام‌بخش، همگی دلیل روشنی بر این سرگستگی و احساس فقر و نیاز است. آرامش، اسم مصدر از آرمیدن (۴۱) و به معنای سکون، بی‌حرکتی، بی‌جنبشی، بی‌صدایی، آسودگی، امنیت، سنگینی، وقار وطمأنینه است (۴۲) و در برابر اضطراب و دلهره بکار می‌رود و به حالت و صفت روانی و قلبی خاص (احساس رضایت از گذشته، احساس شادی نسبت به حال و امید به آینده) است که همراه با آسودگی و ثبات باشد (۴۳) اما منظور خوابیدن و سستی و تبلی نیست بلکه فعالیت در عین حفظ آرامش درونی و بیرونی است. در قرآن کریم کلماتی همچون اطمینان (رعد: ۲۸)، تثبیت فؤاد (هود: ۱۲۰)، ثبات (انفال: ۱۱)، سببات (فرقان: ۴۷)، ربط قلب (کهف: ۱۴)، بسکن

(توبه: ۱۰۳ و انعام: ۹۶)، سکینه (فتح: ۴)، امن (انعام: ۸۲)، سلم و سلام (بقره: ۲۰۸، یونس: ۲۵ و مائده: ۱۶) و روح (واقعه: ۸۲)، به معنای آرامش بکار رفته است. منبع آرامش خدا و سایر عوامل آرامش مثل همسر به اذن او آرامش می‌دهد. ازدواج، از آیات الهی است که خالق بین دو زوج مودت و رحمت ایجاد می‌کند. (۴۴)

۲/۶) مهارت ایمان به خداوند متعال و یاد او

ایمان به خداوند، غیب، ملائکه، پیامبران و کتب آسمانی راه رسیدن ما به آرامش است (۴۵). چه تکیه‌گاهی از قدرت ماندگار الهی در این عالم قوی‌تر پیدا کنیم؟ ذکر و یاد خداوند متعال راه رسیدن به آرامش است. (۴۶) از سوی دیگر، نتیجه یاد خدا بودن این است که او نیز یاد ما خواهد بود (۴۷). امیرمؤمنان علی «علیه‌السلام» از خدا می‌خواهد که تمام اوقات ایشان به یاد خدا آباد باشد (۴۸). همچنین از نگاه قرآن کریم، مهم‌ترین مانع یاد خدا که آرامش ما را به هم می‌ریزد، دنیاطلبی و هواپرستی ماست. (۴۹) پیامبر گرامی اسلام «صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم» فرمود: «تمایل به دنیا، اندوه و غصه انسان را زیاد می‌کند اما زهد در دنیا، قلب و بدن را راحت و آرام می‌سازد» (۵۰). در قرآن می‌خوانیم: «إِذْ عَلِمُوا إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَ زِينَةٌ وَ تَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَ تَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَ الْأَوْلَادِ وَ ...» (۵۱) «آگاه باشید که زندگانی دنیا به حقیقت بازیچه‌ای است طفلانه و لهو و زیب و آرایش و تفاخر و خودستایی با یکدیگر و حرص افزون مال و فرزندان است». (۵۲) امیرمؤمنان علی «علیه‌السلام» می‌فرماید: «گرفتاری‌های پی‌درپی را پیش از ورود، با دعا دفع کنید» (۵۳). دعا، راه‌هایی از غربت و تنهایی، مایه آرامش دل، موجب تقرب به خدا و بهترین وسیله بازیابی خود است. (۵۴) با یاد و ارتباط مستمر با خداوند متعال، ما به درجه‌ای از ایمان می‌رسیم که اطمینان قلبی برایمان به همراه دارد، همان اطمینانی که منشأ آرامش و سکینه و سلامت روح و روان می‌شود. امام صادق «علیه‌السلام» فرمود: «كَانَ أَبِي إِذَا

حَزَنَهُ أَمَرَ جَمَعَ النِّسَاءِ وَ الصَّبِيَّانَ ثُمَّ دَعَا وَ أَمَّنَا» (۵۵) «پیوسته این گونه بود که هرگاه چیزی پدرم را اندوهگین می‌ساخت، امر می‌نمود زنان و کودکان جمع شوند. سپس دعا می‌کرد و آن‌ها آمین می‌گفتند». امیرمؤمنان علی «علیه‌السلام» فرمود: «گرفتاری‌های پی‌درپی را پیش از ورود، با دعا دفع کنید». (۵۶) دعا، راه‌هایی از غربت و تنهایی، مایه آرامش دل، موجب تقرب به خدا و بهترین وسیله بازیابی ماست. (۵۷)

۲/۷) مهارت رضایت به قضا و قدر الهی

باید با کمال شهامت بپذیریم که نه آمدن سختی‌ها در اختیار ماست و نه رفتن آن‌ها؛ بلکه آنچه به دست ماست، واکنش ما در برابر موقعیت‌های خوشایند و ناخوشایند است. (۵۸) در قرآن کریم می‌خوانیم: «هرکس خود را با تمام وجود، به خدا تسلیم کند و نیکوکار باشد، پس مزد وی پیش پروردگار اوست و بیمی بر آنان نیست و غمگین نخواهند شد». (۵۹) راضی به رضای الهی بودن و همه چیز را در دست قدرت الهی دانستن علاوه بر اینکه اختیار ما را نقض نمی‌کند، به ما این آرامش را می‌دهد که قدرتی بالاتر در نهایت و اوج عالم هستی هست که زندگی دنیا و آخرت ما را می‌داند و به واسطه اعمال و کرداری که ما از خود بروز می‌دهیم، آن را سروسامان می‌بخشد. (۶۰) پیامبر گرامی اسلام «صلی‌الله» فرمود: «هرکس اطمینان کند که آنچه خداوند برای او مقدر کرده، از او فوت نمی‌شود، قلبش راحت و آرام می‌گردد». (۶۱) لقمان حکیم در اندرزهایش به فرزندش می‌گوید: «فرزندم! تو را به شش خصلت تشویق می‌کنم که تو را به رضایت الهی نزدیک می‌نماید و از ناراحتی‌اش دور می‌سازد: خدا را عبادت کن و چیزی را برای او شریک نگیر؛ به قضای الهی در چیزهایی که دوست داری و دوست نداری، راضی شو؛ ...» (۶۲) امیرمؤمنان علی «علیه‌السلام» فرمود: «هرکس به آنچه خدا تقسیم نموده، راضی باشد، بر آنچه در دست دیگران است، غمگین نخواهد شد». (۶۳) مصداق بارز راضی به قضای الهی، وجود مبارک حضرت سیدالشهدا «علیه‌السلام» است

که در آخرین لحظات عمرشان، سر بر خاک بندگی نهاده، فرمود: «إِلَهِي رَضِي بِقَضَائِكَ لَا مَعْبُودَ سِوَاكَ» (۶۴) «خدایا، به خواسته‌ات راضی‌ام و معبودی جز تو نیست».

۲/۸) مهارت استقامت ورزیدن

استقامت و پایداری در مقابل رخدادها و وقایعی که در زندگی بروز می‌نماید، چه مصیبت باشد چه آزمون و ابتلای الهی، منشأ کنترل و برخورد شایسته ما با آن است. در قرآن کریم می‌خوانیم: «کسانی که گفتند پروردگار ما خداوند یگانه است سپس استقامت کردند، فرشتگان بر آن‌ها نازل می‌شوند که نترسید و غمگین مباشید و بشارت باد بر شما به آن بهشتی که به شما وعده داده شده است. ما یاران و مددکاران شما در زندگی دنیا و در آخرت هستیم و برای شما هر چه بخواهید در بهشت فراهم است و هر چه طلب کنید به شما داده می‌شود. این‌ها به‌عنوان پذیرایی از سوی خداوند غفور و رحیم است» (۶۵). تغییر در سطح تحمل‌پذیری و کاهش استقامت و پایداری در برابر رخدادها و بحران‌ها، در سیر زندگی ما بروز می‌کند. (۶۶)

۲/۹) مهارت صبر

در نگاه متعالی صبر بر طاعت است که هر چه ما به خدا نزدیکی بیشتری پیدا می‌کنیم، تکامل و رشد بیشتری پیدا می‌کنیم (۶۷) تا جایی که خدا صابران و استقامت‌کنندگان را وارثان زمین معرفی می‌کند. (۶۸) کمک گرفتن از صبر، (۶۹) صبر کردن با یاری جستن از نماز و کنترل هوس‌های درونی و توجه به پروردگار، برای خاشعان گران نیست (۷۰). صبر، بر سه نوع است: صبر بر اطاعت الهی؛ صبر بر معصیت و صبر بر مصیبت. صبر، قدرت تحمل‌پذیری شکست‌های دنیوی در هنگام بروز حوادث ناگوار است که برخی از این مصیبت‌ها حاصل عملکرد ما و برخی ابتلائات و آزمایش‌هاست (۷۱). همه آن‌ها به اذن خداست (۷۲). بروز مصیبت به‌تصریح قرآن می‌تواند منشأ بیداری و تنبه ما شود (۷۳). امتحانات الهی همچون داغدار شدن و از دست دادن نزدیکان یا بروز حوادث

ناپه‌نجار و ناگوار منشأ ارتقاء منزلت و جایگاه ما می‌شود اگر صبوری نموده و بر قضای الهی سر تسلیم فرود آوریم. (۷۴، ۷۵) خدا در توصیف صابران، می‌فرماید: «الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» (۷۶) «همانا [کسانی که هرگاه به آنان مصیبتی برسد، می‌گویند: در حقیقت ما از آن خداییم و درواقع ما فقط به‌سوی او بازمی‌گردیم». (۷۷) در سیره و رفتار معصومین «علیهم‌السلام» بود که در هنگام بروز مصیبت، عبارت قرآنی «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» را می‌گفتند. (۷۸) ما در برخورد با مشکلات جزء یکی از این گروه‌ها هستیم: کم‌صبر همراه با جزع، (۷۹) بردبار و شکیبیا، (۸۰) صبور شکرگزار (۸۱) و صبور راضی و تسلیم (۸۲).

منشأ قرار گرفتن فرد صبر کننده در مسیر رحمت الهی، قوت و توان افزون‌تر در برخورد با لغزش‌های پیش‌رو و سر بلند بیرون آمدن از آزمایش‌های الهی و مشکلات دنیا و در نهایت زمینه‌سازی برای رشد، تکامل، هدایت و آرامش و سکینه است (۸۳).

۲/۱۰) مهارت تغذیه سالم و پرهیز از مواد غذایی ناسالم

کمبود برخی پروتئین‌ها، هیدرات‌های کربن، چربی‌ها، املاح معدنی، ویتامین‌ها و وزن غیرطبیعی می‌تواند از جمله دلایل سقط‌جنین باشد. تحقیقات نشان می‌دهد تغذیه مناسب مادر با موفقیت او در باروری، بارداری، زایمان و مراقبت از سلامت، رشد و پرورش جنین و نوزاد رابطه دارد و بر وزن، موقع تولد و سلامت نوزاد مؤثر است (۱۹). تغذیه نامناسب باعث بروز مشکلاتی از قبیل تأخیر رشد داخل رحمی جنین، سقط‌جنین، وزن کم هنگام تولد و زایمان زودرس می‌شود (۸۴). غذاهای دریافتی با فرایندهای مختلف، از جمله تأمین ریزمغذی‌ها، درشت مغذی‌ها و کالری موردنیاز بدن، تأمین آنتی‌اکسیدان‌ها، تنظیم ترشح هورمون‌ها، رشد، ترمیم و تنظیم وزن بدن، بر تقسیم سلولی و رشد جنین مؤثر است (۸۵).

۲/۱۱) مهارت کنترل وزن و تناسب‌اندام مناسب

چاقی، یکی از عوامل تأثیرگذار عملکردی بر توانایی تولیدمثل و باعث تغییر سطح هورمون‌های جنسی، اختلال در تخمک‌گذاری و اختلال در فرایند باروری می‌گردد (۸۶، ۸۷).

۲/۱۲) مهارت پرهیز از مصرف مواد دخانی و الکل هرگونه مصرف مواد دخانی یا مواجهه با دود آن در دوران بارداری برای مادران خطرناک است. مطالعات نشان می‌دهد که سیگار باعث بیماری‌های غیر واگیر سرطان ریه، تنگی نفس و کاهش وزن نوزاد هنگام تولد، عقب‌ماندگی ذهنی و زایمان زودرس می‌شود (۸۸). مصرف دخانیات و سیگار می‌تواند باعث مرده زایی، زایمان زودرس، جدا شدن جفت و با احتمال سندروم مرگ ناگهانی نوزاد شود (۸۹). در بارداری‌هایی که مادران در مصرف دخانیات، تنباکو، کوکائین و مواد مخدر مبادرت می‌ورزند، هم مادر و هم جنین در معرض خطر بالایی قرار دارند که می‌تواند باعث افزایش خطر سقط جنین، کاهش طول بارداری، افزایش خطر آسیب رحمی، جفت سرراهی و زایمان زودرس شود (۹۰).

۲/۱۳) مهارت کنترل و کاهش اضطراب و استرس یکی از عوامل روان‌شناختی استرس، سقط جنین است (۹۱). استرس مادر می‌تواند منجر به سقط جنین، کمبود وزن جنین هنگام تولد و زایمان زودرس شود. زندگی موجود به فراخور قرار گرفتن در مسیرهای الهی و زندگی‌های با هدف می‌تواند منشأ آرامش و آسایش گردد یا برعکس تشویش‌ها، ناآرامی‌ها، اضطراب‌ها و استرس‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی را باعث گردد. بحران‌های فردی همچون اختلالات جسمی، روحی، روانی و اجتماعی، بحران‌های خانوادگی همچون اختلافات خانوادگی و از دست دادن نزدیکان، بحران‌های شغلی همچون از دست دادن شغل، به دست نیاموردن شغل مناسب یا نداشتن مهارت‌های لازم، بحران‌های اعتقادی همچون ترس از مرگ، نداشتن مسئولیت، خطاکاری و عدم اعتماد به نفس، بحران‌های اخلاقی همچون حسادت، حرص، طمع، احساس

گناه، افترا، کذب و تهمت، بحران‌های سیاسی همچون جنگ‌ها، تحریم‌ها، تورم، سلطه‌گری اجانب و استعمارگران، بحران‌های شخصیتی همچون وسواس، سوءظن، دوشخصیتی و گاهی چند شخصیتی و توهم، بحران‌های معنوی همچون تنهایی، ناامیدی، غم و اندوه، ترس کاذب و خرافه‌پرستی، بحران‌های محیطی همچون آلودگی صدا، آلودگی هوا و گرمی یا سردی بیش از حد هوا، بحران‌های اجتماعی همچون نداشتن منزلت اجتماعی، بی‌توجهی و بی‌خاصیتی می‌تواند اعمال ایجادکننده اضطراب و استرس و گاهی پیامدهای ناشی از استرس باشد (۹۲). همچنین عواملی درونی و روانی همچون طرز نگرش، (۹۳) تعارضات روان‌شناختی (۹۴)، بی‌هدفی (۹۵) و عوامل بیرونی همچون عوامل فیزیکی، شیمیایی و میکروبی می‌تواند عامل آن باشد. در قرآن کریم می‌خوانیم: «أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَي مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ...» (۹۶) یا «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ» (۹۷) ترس از آینده مبهم، اندوه بر گذشته تاریک، ضعف و ناتوانی در برابر مشکلات، احساس پوچی در زندگی، بی‌توجهی و قدرشناسی اطرافیان، سوءظن‌ها و تهمت‌ها، دنیاپرستی و وحشت از مرگ از جمله عوامل بروز نگرانی، اضطراب و پریشانی است (۹۸). مهم‌ترین عامل ناآرامی انسان از نگاه قرآن کریم، کفر و بی‌ایمانی اوست. (۹۹) در مقابل، مهم‌ترین عامل ایجاد آرامش، ایمان و در پی آن، تقواست. (۱۰۰) در کنترل اضطراب و تشویش، راه کارهای همچون توبه و امیدواری، (۱۰۱) انجام اعمال صالح، (۱۰۲) اعتماد به صاحب قوت و قدرت، (۱۰۳، ۱۰۴) پرهیز از برخی گروه‌ها، (۱۰۵) پیمودن راه صحیح، (۱۰۶) عمل‌گرایی، (۱۰۷) شکرگذاری (۱۰۸، ۱۰۹)، کمک طلبیدن از خداوند متعال (۱۱۰، ۱۱۱) و درخواست عاقبت‌به‌خیری همچون ایمان و آرامش، (۱۱۲) تغییر در حال خود با اختیاری که خداوند به ما برای تغییر داده است، (۱۱۳) ظفر و پیروزی با از خدا خواستن

(۱۱۴) و توجه به هدفدار بودن زندگی (۱۱۵) و امیدوار بودن به خدا (۱۱۶) مطرح شده است. (۱۱۷)

۱۴/۲) مهارت‌های فرزند آوری

خداوند متعال در آیه ۲۲۳ سوره بقره می‌فرماید: «نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنْى شِئْتُمْ وَ قَدِمُوا لِأَنْفُسِكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّكُمْ مَلَاقُوهُ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ» «زنان شما کشتزار شمايند، پس (برای کشت فرزند صالح) بدان‌ها نزدیک شويد هرگاه (مباشرت آنان) خواهيد و چیزی برای خود پيش فرستيد و خداترس باشيد و بدانيد که محققاً نزد خدا خواهيد رفت؛ و (ای رسول) اهل ایمان را بشارت‌ده». هدف از فرزند آوری، ذخیره‌ای معنوی برای فردای قیامت معرفی شده است. از پيش فرستاد. فرزند آوری موجب بقای نسل است. در نظر گرفتن شرایط انعقاد نطفه فراوان و حائز اهمیت است. پیامبر گرامی اسلام «صلی‌الله» برخی از این آداب را بیان نموده‌اند:

1. مهارت آداب و شرایط مناسب هم‌بستری و فرزند آوری پیامبر گرامی اسلام «صلی‌الله» فرمود: در حین مقاربت سخن مگو زیرا ممکن است فرزندی که به وجود آید لال شود. به عشق و هوای زن غیر خودت با همسرت میامیز چراکه می‌ترسم اگر فرزندی پسر نصیب‌تان شود مخنث و خودفروش و زن‌مآب یا دیوانه و ناقص‌العقل شود. هرکس در رختخواب با حالت جنابت با همسرش باشد، قرآن نخواند زیرا می‌ترسم آتشی از آسمان بیاید و هر دو را بسوزاند. با همسرت مجامعت مکن مگر اینکه دستمالی داشته باشی و او دستمالی و پارچه‌ای دیگر و هر دو با یک پارچه خود را پاک نکنید که نطفه روی نطفه واقع شود و موجب دشمنی و عداوت میان شما گردد و کار را به جدایی و طلاق کشاند. در حال ایستادن با همسرت نزدیکی مکن زیرا این عمل کار الاغ است و اگر فرزندی میان شما تولید شود در بستر بول کند چنان‌که الاغ در هر کجا بول کند. درحالی‌که زنت حامله است با او مواجهه مکن مگر اینکه قبلاً وضو بسازی زیرا اگر در آن حال دارای فرزند شويد کور باطن و بخيل باشد. هرگاه

به سفری از منزل خارج شدی در آن شب با عیالت نزدیکی مکن زیرا اگر فرزند به هم رسانید مال را در راه نادرست خرج خواهد کرد. اگر در سفری از شهر خارج شدی تا سه شبانه‌روز با عیالت همبستر مشو چراکه اگر فرزندی برایتان آید دستیار ظالمان علیه تو خواهد شد و از آمیزش در زمان عصبانیت و بیماری پرهیز شود. امام باقر «علیه‌السلام» قسم یاد می‌کند، آمیزش در اوقات یادشده که پیامبر اکرم «صلی‌الله» از آن نهی نموده است برای کسی که این خبر به او برسد، حاصل آن فرزندی خواهد شد که هماهنگ با آنچه پدر و مادر دوست می‌دارند، نیست (۱۱۸).

۲. مهارت استفاده از زمان مناسب هم‌بستری و فرزند آوری امام صادق «علیه‌السلام» فرمود: در شب اول و شب وسط و شب آخر همراه مجامعت مکن، زیرا هرکس در این اوقات چنین کند باید خود را آماده سقط فرزند نماید و چنانچه سقط نشود بعید نیست که مجنون یا دیوانه به دنیا آید، آیا ندیده‌ای که دیوانه در اول و وسط و آخر هرماه دیوانگی‌اش تشدید می‌شود. پس فرزند در مرحله اول در معرض سقط‌شدن و در مرحله دوم در معرض دیوانه شدن است (۱۱۹). در محاق هرماه قمری (دو شب یا سه شب آخر هرماه که قمر در غروب و صبحگاهان دیده نمی‌شود) آمیزش نکنید. امام کاظم «علیه‌السلام» می‌فرماید: آمیزش در این ایام ممکن است موجب سقط فرزند شود (۱۲۰). بعدازظهر نیز با همسرت مقاربت نکند زیرا اگر فرزند نصیب‌تان شود چپ‌چشم باشد و شیطان را خوش آید که فرزندان آدم چپ‌چشم باشند. در شب عید قربان با زنش هم‌خواهگی نکند زیرا اگر فرزندی پیدا شود شش‌انگشتی باشد یا چهارانگشتی. میان اذان و اقامه مؤذن با همسرت مقاربت مکن زیرا اگر فرزند به هم رسانید خون‌ریز خواهد گشت و بدان حریص باشد. در نیمه شعبان با زوجات نزدیکی نکن زیرا اگر فرزندی برایتان پیدا شود شوم و بد فال و نامبارک و نحس باشد و نحسی‌اش در چهره‌اش هویدا باشد. در اواخر ماه شعبان یا یکی دو روز به

آخر مانده با همسرت نزدیکی مکن زیرا اگر فرزندی نصیب‌تان شود گم‌رکچی یا از اعوان ظلمه شود و در خدمت حکومت ظالم باشد و کشتار جماعت بسیاری از مردم به دست او انجام گیرد. با همسرت در اول ساعت شب مقاربت مکن زیرا اگر فرزند دار شوید اطمینان نیست که ساحر نباشد و دنیا را بر آخرت ترجیح ندهد، یا علی این سفارش‌ها را بگوش بسیار چنان‌که من از جبرئیل به خاطر گرفتم. از جماع در زمان کسوف، خسوف، بادهای تند و زلزله نهی شده است (۱۱۸). برعکس زمان‌هایی توصیه شده است: «بر تو باد که در شب دوشنبه از زوجهات کام‌گیری زیرا اگر فرزندی آید حافظ قرآن گردد و راضی باشد به آنچه خداوند عزوجل نصیبش فرموده است، یا علی اگر در شب سه‌شنبه با عیالت موافقه کنی و دارای فرزند شوی آن فرزند شهادت در راه خدا پس از گواهی او به توحید و کلمه «لا اله الا الله و ان محمدا رسول الله» نصیبش خواهد شد و خداوند او را در زمره مشرکین عذاب نکند و نیز بوی دهانش خوش باشد و رحیم‌دل و باسخاوت و از غیبت و تهمت و دروغ و بهتان پاک‌زبان باشد. یا علی اگر با عیالت در شب پنجشنبه هم‌بستری کنی و خداوند فرزندی به شما عنایت کند، او یکی از رؤسا یا علما خواهد گشت و اگر در روز پنجشنبه باشد، نزدیک زوال ظهر که خورشید در وسط آسمان است و دارای فرزند شوید؛ شیطان تا زمان پیری او به او نزدیک نگردد و مدیریت دیگران را کند و خداوند او را سلامتی در دین و دنیا عطا فرماید. اگر کامیابی‌ات از او در شب جمعه باشد و فرزندی بیاید آن فرزند خطیب دهن‌دار و خوش‌بیان شود و اگر در روز جمعه مجامعت کنی بعد از نماز عصر و فرزند نصیب‌تان شود، او مردی مشهور و معروف و دانشمند شود. اگر در شب جمعه بعد از نماز عشا مجامعت کنی امید است که اگر فرزند به هم رسد از ابدال و رجال الهی باشد (۱۱۸).

۳. مهارت پرهیز از مکان‌های نامناسب هم‌بستری و فرزند آوری برای نمونه، در روایات آمده است: «با همسرت در زیر درخت

میوه مجامعت مکن زیرا اگر دارای فرزند شوی او مردی جلاد آدمکش و جاسوس خواهد شد. در مقابل خورشید با زنت هم‌بستر مشو مگر اینکه پرده‌ای بیاویزی تا شمارا پنهان کند، زیرا اگر دارای فرزند شوید آن فرزند همیشه با فقر و تنگدستی دست‌به‌گریبان است تا روز مرگش. در بام خانه‌ها با همسرت هم‌خوابگی مکن زیرا اگر فرزندی برایتان آید منافق و ریاکار و بدعت‌گذار باشد.

۴. مهارت پرهیز از روابط ناسالم

از تدابیر حکیمانه خداوند متعال است که نیاز غریزی در انسان‌ها را جهت پیوند میان زن و شوهر و تداوم نسل بشر به ودیعه نهاده است. بخشی از سقط‌های عمدی به دلیل روابط خارج از ازدواج و بارداری‌های خارج از عرف و شرع است. خداوند در سوره مؤمنون آیه ۵ و ۶ و ۷ می‌خوانیم: «وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ (۵) إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ (۶) فَمَنْ ابْتِغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ (۷)» «و آن‌ها که دامان خود را (از آلوده شدن به بی‌عفتی) حفظ می‌کنند، تنها آمیزش جنسی با همسران و کنیزانشان دارند که در بهره‌گیری از آنان ملامت نمی‌شوند و کسانی که غیر از این را طلب کنند، تجاوزگراند».

۵. مهارت انجام واجبات و ترک محرّمات (تقوا)

راه رستگاری و سعادت انسان و نجات از دست شیطان، رعایت تقوا و تزکیه نفس از رذائل و آراستن به فضائل است. خداوند در آیه ۱۰ سوره شمس می‌فرماید: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَاها: هرکس نفس خود را پاک گردانید به‌طور قطع رستگار شد». سهم مادر در تولد فرزند طی ۹ ماه وصف‌ناشدنی است، زیرا تمام تحویل و تحول از نطفه، علقه، مضغه، جنین، آن‌گاه خلق آخر که دمیدن روح در کالبد جنین است و سرانجام، قوام احسن یافتن و احسن المخلوقین شدن که از احسن الخالقین بودن خداوند برمی‌آید. اگر مادر علم شهودی می‌داشت و دست بی‌دستی خداوندی را می‌دید که با دودست غیبی خود، بشر را می‌آفریند: «خَلَقْتَ

Reference

1. Shah, I. Ahman, E. (December 2009). "Unsafe abortion: global and regional incidence, trends, consequences, and challenges" *Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada* 31 (12): 1149–58.
2. Culwell KR, Vekemans M, de Silva U, Hurwitz M (July 2010). "Critical gaps in universal access to reproductive health: Contraception and prevention of unsafe abortion". *International Journal of Gynecology & Obstetrics* 110: S13–16. Doi: 10.1016/j.ijgo.2010.04.003.
3. Dabash, Rasha; Roudi-Fahimi, Farzaneh (2008). "Abortion in the Middle East and North Africa" (PDF). *Population Research Bureau*. Archived from the original on July 8, 2011.
4. Brind'Amour, Katherine (2007). "Effraenatam". *Embryo Project Encyclopedia*. Arizona State University.
5. "Abortion Law, History & Religion". *Childbirth by Choice Trust*. Archived from the original on 2008-02-08.
6. Theodore J. Joyce, Stanley K. Henshaw, Amanda Dennis, Lawrence B. Finer and Kelly Blanchard. "The Impact of State Mandatory Counseling and Waiting Period Laws on Abortion: A Literature Review" (PDF). *Guttmacher Institute*. Archived from the original on 2011-01-01.
7. Bansen SS, Stevens HA. Women's experiences of miscarriage in early pregnancy. *Journal of nurse-midwifery* 1992; 37(2):84-90.
8. Sedgh G, Bearak J, Singh S, Bankole A, Popinchalk A, Ganatra B, et al. Abortion incidence between 1990 and 2014: global, regional, and subregional levels and trends. *The Lancet* 2016; 388(10041):258-67.
9. World Health Organization. Packages of interventions for family planning, safe abortion care, maternal, newborn and child health. WHO; 2010.
10. Mostakhdemin M, Shaiegan M, Kasraeian L, Khosravi A, Yari F, Shayegan S. Antibody against Human Leukocyte Antigens in female blood donors with and without previous abortion. *Iran J Obstet Gynecol Infertil* 2019; 21(12):85-93[Persian].

بیدی»، ملکوت مادری را به ملک دنیا نمی فروخت (۴۳).

نتیجه گیری

معضل و مسئله سقط جنین از جمله معضلات و مسائل مطرح برای والدین در عصر جدید است. از سویی بر اساس آیات قرآن کریم و دین مبین اسلام فرزند آوری و تکثیر اولاد از جمله وظایف مهم انسان‌ها به شمار می‌رود و خداوند در قرآن کریم به این امر مهم توجه ویژه‌ای نموده است ولی از آنجایی که شیطان درون و بیرون دشمن انسان بوده و از آغاز آفرینش درصدد نابودی نسل بشر برآمده است، از هر ترفندی از جمله سقط جنین استفاده می‌کند تا مانع از گسترش نسل انسان‌ها گردد تا در این بین مبدا کودکانی سالم و صالح متولد شوند. دین مبین اسلام همواره راه نجات بشریت را در اختیار انسان گذاشته تا با عمل به آن دستورات، بتوان از گزند چنین آسیب‌هایی در امان ماند. در نتیجه پیشنهاد می‌گردد با رعایت آداب فرزند آوری با اهتمام در انجام واجبات و ترک محرمات می‌توان با مهارت‌هایی از سقط جنین پیشگیری نموده تا آرزوی داشتن فرزند، این حس وصف‌ناشدنی بر دل هیچ مادر و پدری باقی نماند.

11. Regan L, Rai R. Epidemiology and the medical causes of miscarriage. *Baillieres Best Pract Res Clin Obset Gynaecol* 2000; 14(5):839-54
12. Dugas C, Slane VH. Miscarriage. InStatPearls [Internet] 2021 Jun 29. StatPearls Publishing
13. Rashidpouraie R, Sharifi MN, Rashidpouraei M. Abortion laws and regulations in Iran and European Countries during the COVID-19 Pandemic. *Journal of Arak University of Medical Sciences* 2020; 23:686-697 [Persian].
14. Fergusson DM, Horwood LJ, Ridder EM. Abortion in young women and subsequent mental health. *J Child Psychol Psychiatry* 2006; 47(1):16-24.
15. Hutti MH. Social and professional support needs of families after perinatal loss. *J Obstet Gynecol Neonatal Nurs* 2005; 24(5):630-80
16. Fergusson DM, Horwood LJ, Boden JM. Abortion and mental health disorders: evidence from a 30-year longitudinal study. *Br J Psychiatry* 2008; 193(6):444-51.
17. Kero A, Hogberg U, Lalos A. Wellbeing and mental growth-long-term effects of legal abortion. *Soc Sci Med* 2004; 58(12):2559-69.
18. Nansel TR, Doyle F, Frederick MM, Zhang J. Quality of life in women undergoing medical treatment for early pregnancy failure. *J Obstet Gynecol Neonatal Nurs* 2005; 34(4):473-81.
19. Mahdizade. F. Abortion Damages Causes and Consequences. *Journal of Family Health*. 2009. No28. P44-46.
20. Mirhosseini M, Mirzaee. A, Maghsoudi. R, Jaafarzadeeh L, Sadeghi. B. Association between Spontaneous Abortion and Presence of Anti Thyroid Anti Bodies in Modther s Serum. *Journal of Birjand University of Medival Sciences*. 2012. 19(3): 294-301
21. Khomand. P, Moradi. G, Farhadifar. F, Ahsan. B, Karam beige. P. Evaluation of Antiepileptic Drugs in Pregnant Women and Fetal and Neonatal Cpmpllications in Kurdistan Province 2011-2014. *Iranian Journal of Obestetrics Gynecology and Infertility* Year: 2016. Vo19.Iss:16.P:1-6.
22. Saki. H. Investigating Economic and Social Causes Effect in Induced Abortion. Third International Conference on Applied Researches in Humanities. Economics. Management & Accounting. December 21. 2025. Stockholm – Sweden.
23. Vashian A. *Fiqh and Medical Law*. Qom: Sepehr Hekmat; 2022. p. 34
24. Vashian A. *Forensic Medicine Textbook*. Qom: Islamic Azad University; 2024. p. 56
25. Tozzi P. International law and the right to abortion. *Int Organ Law Group Legal Stud Ser*. 2010; 1:1-23.
26. United Nations. General Assembly. Universal declaration of human rights. New York: Department of State, United States of America; 1949.
27. Mehrgan AH. Abortion and human rights in the outlook of international laws. *J Reprod Infertil*. 2005; 6(4): 410-440 [Persian].
28. Nikolić OP. The Cairo declaration on human rights in Islam. *Strani Pravni Zivot*. 2020; 3:89- 97.
29. Nikzad Abbas, Jursaraei GA. Examining abortion from a jurisprudential point of view. *Islam and Health*, 1393; 1(1):29-37 [Persian].
30. Makarem Shirazi N. *Tafsir-e Nemooneh (Vol.14)*. Tehran: Darolketab Eslamiyeh; 2007 [Persian].
31. Majlesi MB. *Bihar al-Anvar*. Vafa publication; Vol 5; p 317.
32. Feyz Kashani, Al-Wafi, 1365, vol.1, p.7.
33. *Bihar al-Anwar al-Jamaa leder Akbar al-Imam al-Athar*, ibid, vol. 6, p. 157
34. Akhaviyan Mohammad Ali, Badpa Ali. A comparative study of the wisdom of Satan's creation from the point of view of Allameh Tabatabai (RA) and Fakhr Razi. *Comparative Interpretation Research* 2017; 4(1): 52-33[Persian].
35. Alebouyeh A, Eslaminasab H. Immorality of

- Miscarriage on the Basis of Embryo's State as Divine Gift. Ethical research paper. 2016; 9 (33):27-46 [Persian].
36. Tayyeb AH, Atib al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an, Tehran: Islam Publishing House, 2018, second edition.
37. Sheykh Hor Amoli, M. Vasal al-Shia, (Vol. 29), pp. 25-26
38. Koleini MY. Kaafi, Corrected by: Ali Akbar Ghaffari and Mohammad Akhondi. V.6. Tehran: Dar-al-kotob Al-Islamiyah; 1986. (Full Text in Persian). P3.
39. Majlesi MB. Bihar al-Anwar, Vol.3. Chapters on marriage, chapter one, page 220, hadith 24.
40. Jalili M. Abortion from the point of view of Shia jurisprudence. The management of the seminary of Tehran province [Persian].
41. Dehkhoda A. Dehkhoda Dictionary. Vol. 1. p. 98
42. Anvari H. Sokhan Dictionary. Vol. 1. p. 74
43. Rafsanjani A. Encyclopaedia of the Holy Qur'an. Qom: Center for Qur'anic Culture and Knowledge; Vol. 1. p. 153.
44. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Ar-Rum, verse 21. 2010.
45. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-An'am, Verse 82. 2010.
46. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Ar-Ra'd, Verse 28. 2010.
47. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Baqarah, Verse 125. 2010.
48. Qummi A. Mafatih al-Jinan. Qom: Dar al-Kutub al-Islamiyyah; Dua Kumayl
49. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Kahf, Verse 28. 2010.
50. Ibn Babawayh (Shaykh al-Saduq). Al-Khisal. Vol. 1. p. 73
51. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Hadid, Verse 20
52. Makarem Shirazi N, et al. Tafsir-e Nemuneh. Vol. 23. p. 351.
53. Ibn Babawayh (Shaykh al-Saduq) M ibn 'Ali ibn al-Husayn. Al-Khisal. Vol. 2. p. 621.
54. Panahi A.A. Strategies for Achieving Psychological Tranquility in Individual Life from the Perspective of Hadiths. Ma'refat Journal. No. 75. p. 19.
55. Kulayni M ibn Ya'qub. Al-Kafi. Vol. 2. p. 487.
56. Ibn Babawayh (Shaykh al-Saduq) M ibn 'Ali ibn al-Husayn. Al-Khisal. Vol. 2. p. 621.
57. Panahi A.A. Strategies for Achieving Psychological Tranquility in Individual Life from the Perspective of Hadiths. Ma'refat Journal. No. 75. p. 19.
58. Pasandideh A. Life Satisfaction. p. 247.
59. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Baqarah, Verse 112. 2010.
60. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Baqarah, Verse 216. 2010.
61. Liythi Waseti. Uyoon al-Hikam va al-Mawaez. p. 438.
62. Karajaki M. Kanz al-Fawa'id. Vol. 2. p. 163.
63. Tamimi Amidi M. Tasnif Ghurar al-Hikam va Durar al-Kalim. p. 367.
64. Shirazi (Mulla Sadra) M ibn Ibrahim. Sharh Usul al-Kafi. Vol. 1. p. 9.
65. Makarem Shirazi N, et al. Tafsir-e Nemuneh. Vol. 20. pp. 269-273.
66. Esfahani M.M. A'in-e Tandoosti (The Way of Health). p. 421.
67. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-A'raf, Verse 126. 2010.
68. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-A'raf, Verse 128. 2010.
69. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Baqarah, Verse 45. 2010.
70. Tabatabaei M.H. Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an. Vol. 1. p. 152.
71. Makarem Shirazi N, et al. Tafsir-e Nemuneh. Vol. 1. p. 518.
72. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah At-Taghabun, Verse 11. 2010.
73. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Ash-Shura, Verse 30. 2010.

74. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Baqarah, Verse 155. 2010.
75. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-'Ankabut, Verse 2. 2010.
76. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Baqarah, Verse 155. 2010.
77. Makarem Shirazi N, et al. *Tafsir-e Nemuneh*. Vol. 1. p. 525
78. Makarem Shirazi N, et al. *Tafsir-e Nemuneh*. Vol. 1. p. 531
79. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Ma'arij, Verse 20, Verse 155. 2010.
80. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Baqarah, Verse 156-157. 2010.
81. Ziyarat Ashura. In: Qummi A. Mafatih al-Jinan. Qom: Dar al-Kutub al-Islamiyyah; Ziyarat Ashura (Supplication of Ashura).
82. Ashoorashnasi. Collective Authors. p. 268.
83. Rezaei Esfahani M.A. *Tafsir-e Qur'an-e Mehr*. Vol. 2. p. 55
84. Almasi-Hashiani A, Sepidarkish M, Esmailzadeh A. Relationship between weight gain of mothers during pregnancy and gestational age at birth. *Iran J Obstet Gynecol Infertil* 2016; 19(12):10-7 [Persian].
85. Nusbaum MJ, Zettner A. The content of calcium, magnesium, copper, iron, sodium, and potassium in amniotic fluid from eleven to nineteen weeks' gestation. *Am J Obstet Gynecol* 1973; 115(2):219-26.
86. Chavarro JE, Rich-Edwards JW, Rosner BA, Willett WC. Dietary fatty acid intakes and the risk of ovulatory infertility. *Am J Clin Nutr* 2007; 85(1):231-7.
87. Nankali A, Mahdavi Z. Study of the factors associated with stillbirth in pregnant women admitted in Imam Reza Teaching Hospital in Kermanshah (2011-2014). *Iran J Obstet Gynecol Infertil* 2017; 20(1):1-9 [Persian].
88. Cohen M. The Effects of Smoking on Pregnant Women. *The science Journal of the Lander College of Arts and Sciences*. Vol4, Number 2, spring 2011.
89. Khanji R, Davari Dolatabadi N. A review on smoking on pregnancy, fertility and fetus. The third national tobacco and health congress, Bandar Abbas. 2017 [Persian].
90. Lamy S, Laqueille X, Thibaut F. Consequences of tobacco, cocaine and cannabis consumption during pregnancy on the pregnancy itself, on the newborn and on child development: A review. *Encephale*. 2015 Jun. P13-20.
91. Akhteh M, Alipour A, Sharifi Saki Sh. Effectiveness of stress management training in reducing anxiety and over-anxiety of women with induced abortion. *Health Psychology*. Vol3.No 3. 2014 [Persian].
92. Hosseini-Kouhsari E. A Qur'anic look at psychological stress. p. 97-165.
93. Bava. Towards endless progress. Translated by Owhadi MR, Farbodmanesh S. p. 155.
94. Gachel. The context of health psychology. Translated by Khoiinezhad. p. 214.
95. Kling. Applied psychology. Translated by Goudarzi AM. p. 136.
96. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah An-Nisa, Verse 54. 2010
97. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Ma'idah, Verse 87. 2010
98. Makarem Shirazi N, et al. *Tafsir-e Nemuneh*. Vol 10. p. 211.
99. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Imran, Verse 151. 2010
100. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Yunus, Verse 62-63. 2010
101. Mufid M. Al-Amali. p. 42.
102. Imam Khomeini R. The Political and Divine Will
103. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Adh-Dhariyat, Verse 58. 2010
104. Tabataba'i MH. *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an* Vol 18. p. 389.
105. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah At-Tawbah, Verse 101. 2010
106. Al-Huwayzi, A. bin J. *Tafsir Nur al-Thaqalayn*. Vol 1. p. 20. Al-Bahrani, S. H. *Tafsir al-Burhan fi*

Tafsir al-Qur'an Vol 1. p. 107.

107. Al-Kulayni, M. bin Y. Al-Kafi Vol 2. p. 78.

108. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Ibrahim, Verse 58. 2010

109. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Baqarah, Verse 156. 2010

110. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-A'raf, Verse 128. 2010

111. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Fatihah, Verse 6. 2010

112. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Fath, Verse 4. 2010

113. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Surah Ar-Ra'd, Verse 11. 2010

114. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Imran verse 12 and Surah Al-Fath verse 7.2010

115. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah Al-Mu'minun, Verse 115. 2010.

116. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom. Surah An-Nur, Verse 115. 2010

117. Vashian AA. Maharat-haye Salamat-e Ruhi Rav-aani [Skills for Mental and Psychological Health]. Qom: Pazhooheshgah-e Farhang va Andisheh-ye Eslami; 1403. p. 44.

118. Sheikh Hor Amoli, Muhammad bin Hasan, Wasal al-Shi'a, vol.20, p.126, chapter 62, chapters of the preliminaries of marriage, H1-2

119. Ibn Babouyeh M, Man La Yahdara Al-Faqih. Vol.3. Islamic Publications Office, affiliated to the Qom Seminary Teachers Society, Qom, 1992. p. 403, H. 4408.

120. Sheykh Hor Amoli, M. Vasal al-Shia, (Vol. 20), p 127. Hadith 1.

Abortion prevention skills in the youth population and childbearing from the perspective of the Quran and science

Vashiyan Abbas Ali^{1*}, Sayedinia Zahra²

Abstract

Background and Aim: Abortion, which means the termination of pregnancy, is one of the major concerns of families and couples expecting a child, and despite the increasing progress of medical science and experience, its number is increasing day by day. Abortion has devastating consequences and harms for couples, especially mothers, in their bodies, minds, and even in social interactions. One of the most important topics in abortion is the skills to prevent abortion in the youth of the population from the perspective of the Quran, Hadiths, and sciences, in order to provide prevention strategies and spiritual care to prevent abortion with a practical and skilled perspective.

Method: This research is a descriptive-analytical research with an interdisciplinary approach to the Quran and sciences, which was conducted using the documentary library method using the Holy Quran, hadiths, databases such as Jame' al-Tafseer and Jame' al-Ahadith, and the databases ISI, Magiran, ISC, and Noormags.

Findings: According to the verses of the Holy Quran, hadiths, and science, paying attention to skills to prevent miscarriage and observing childbearing etiquette plays a key role in raising a healthy fetus and the young generation; choosing a spouse, conceiving, preserving the fetus, and giving birth to a healthy baby are among the things that, if paid attention to, will prevent miscarriage.

Results: By using scientific and religious solutions based on the Quran, Hadiths, and sciences, new and innovative models of abortion prevention can be pursued in the young population and the effects of the abortion crisis can be prevented.

Keywords: Abortion, Etiology, Prevention

1*. Corresponding author*. Member of the Iranian Academy of Medical Sciences, Department of Psychology. Tehran. Iran. Professor at Al-Mustafa International University, Faculty of Quran and Hadith, Department of Quran and Health, Qom. Iran. Qom University of Medical Sciences, Faculty of Medicine, Department of Health Technology Development, Qom. Iran. corresponding author. www.sadra251@gmail.com.

2. . Payame Noor University, Department of Theology and Islamic Studies, Quran and Hadith Sciences, Urmia, Iran.